

Деякі проблеми апеляційного перегляду судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності

Володимир МАРИНІВ,
доцент кафедри
кримінального процесу
Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

В Україні значного поширення набуло закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Процесуальний порядок такого звільнення зазнав певних змін у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. На практиці при реалізації вказаного інституту трапляються окремі проблеми, зокрема на стадії провадження в суді апеляційної інстанції, які потребують самостійного теоретичного дослідження.

Питання звільнення особи від кримінальної відповідальності тривалий час були предметом наукових досліджень правників, зокрема Ю.В. Бауліна, Г.І. Глобенко, Л.В. Головка, О.А. Губської, В.М. Кобернюка та ін. Разом з тим проблеми апеляційного перегляду судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності досі самостійно не досліджувались.

Метою даної статті є з'ясування проблем теоретичного та практичного характеру, які виникають на стадії апеляційного перегляду судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, а також формулювання пропозицій щодо їхнього розв'язання.

Звільнення від кримінальної відповідальності у науковій юридичній літературі визначається як передбачений законом правовий наслідок злочину, який полягає у відмові держави від засудження особи, що вчинила злочин, і від застосування до цієї особи тих кримінально-правових заходів, які могли бути покладені на неї у зв'язку з її засудженням [1]. Вказаним поняттям оперують норми як кримінального, так і кримінально-процесуального права,

внаслідок чого його розглядають як спільний комплексний інститут цих галузей права [2]. Кримінальне право визначає підстави та умови звільнення особи від кримінальної відповідальності, хоча, як зауважують правники, кримінально-правові приписи у певній частині також визначають процедурні й організаційні питання звільнення від кримінальної відповідальності, але регламентація процедури останнього здійснюється переважно все ж таки кримінально-процесуальним законодавством [3].

Зосереджуючи увагу на процедурних аспектах інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, необхідно погодитися, що реалізація останнього є процесом динамічним, поступовим, що має свої етапи та стадії [4]. Одним з таких етапів є апеляційне оскарження рішення суду про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Вказаний етап процедури звільнення особи від кримінальної відповідальності – факультативний, оскільки реалізується лише у випадках незгоди когось із зацікавлених у вирішенні цього питання осіб із відповідним судовим рішенням. Разом з тим не можна применшувати його значення у загальному порядку звіль-

нення особи від кримінальної відповідальності, оскільки, як справедливо звертається увага в науковій юридичній літературі, апеляційне оскарження має своєю метою забезпечення виправлення судом вищого рівня помилок і порушень вимог закону, допущених при провадженні у справі, гарантування прав і охоронюваних законом інтересів учасників судового розгляду, утвердження законності й справедливості у кримінальному процесі [5].

Відповідно до пункту 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом, є однією з основних засад судочинства. Указане положення на рівні однієї із норм кримінального провадження відтворене в ч. 2 ст. 24 КПК України, згідно з якою гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК України, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Таким чином, перегляд рішення про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності можна розглядати як можливість, спрямовану на реалізацію вказаної конститу-

ційної засади кримінального судочинства. Водночас необхідно зауважити, що в даному випадку вона забезпечується неповністю. Так, відповідно до пункту 3 ч. 1 ст. 392 КПК України, ухвали суду, які були постановлені судами першої інстанції й не набрали законної сили, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку лише у випадках, передбачених КПК України. Згідно з ч. 5 ст. 288 КПК України, ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку. Із зазначених положень можна зробити висновок, що можливість оскарження відповідного рішення передбачена лише щодо закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, тобто ухвала суду про відмову в задоволенні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності оскарженню не підлягає.

На наш погляд, такий підхід є не зовсім правильним і виключає можливість виправлення помилок чи порушень, допущених судом у вирішенні відповідного питання, та завдає шкоди як інтересам підозрюваного, обвинуваченого, так і суспільству. Адже необґрунтована відмова суду в задоволен-

ні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності є цілком ймовірною, зокрема, коли суд неправильно визначає вид і характер підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності (наприклад, тлумачить імперативну підставу як дискреційну, або об'єктивну – як суб'єктивну); необґрунтовано застосовує дискрецію при вирішенні даного питання; ігнорує або неправильно тлумачить надані прокурором докази на підтвердження обставин, що свідчать про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності; залишає відповідне рішення без вмотивування тощо. Необхідно погодитися з В.М. Кобернюком, який вважає, що у подібних випадках сторони кримінального провадження, насамперед прокурор та підозрюваний, обвинувачений, повинні наділятися правом оскаржити незаконну, необґрунтовану або невмотивовану ухвалу суду з даного питання [6]. Тому слід передбачити в законі, що оскарженню підлягає як позитивне, так і негативне рішення суду щодо клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Крім того, потрібно звернути увагу, що забезпечення права на апеляційне оскарження набуває особливого значен-

ня щодо імперативних видів звільнення від кримінальної відповідальності, особливість яких полягає у тому, що правозастосувач, установивши наявність вказаних у законі умов, зобов'язаний закрити провадження, не маючи права на розсуд [7]. До таких підстав належить звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям (ст. 45 Кримінального кодексу (далі – КК) України), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), закінченням строків давності (ст. 49 КК України). Оскільки у вказаних випадках суд зобов'язаний закрити кримінальне провадження та звільнити особу від кримінальної відповідальності у разі встановлення передбаченої законом підстави, то відмова у прийнятті відповідного рішення є прямим порушенням закону, і фактично єдиноможливий засіб усунення такого порушення – оскарження незаконного рішення суду та його скасування.

Статті 285–289 КПК України, у яких регламентовано процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності, окремо не передбачають особливостей апеляційного перегляду судового рішення про закриття кримінального провадження з указаних підстав. У зв'язку

з цим можна зробити висновок, що кримінальне провадження щодо перегляду відповідних ухвал за апеляцією здійснюється в загальному порядку, передбаченому главою 31 КПК України.

Перш за все, необхідно з'ясувати коло суб'єктів права на апеляційне оскарження рішення суду про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Згідно зі ст. 393 КПК України, апеляційну скаргу мають право подати: 1) підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник; 2) прокурор; 3) потерпілий або його законний представник чи представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції. Специфіка кримінального провадження щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності визначає той факт, що інші особи, які відповідно до вказаної статті мають право на подання апеляційної скарги, не беруть у ньому участь, тому не наділяються правом на апеляційне оскарження відповідної ухвали суду.

При визначенні даних суб'єктів апеляційного оскарження необхідно звернути увагу, що принципова можливість цього зумовлена відсутніс-

тю обмежувальних вимог, які ставляться до реалізації такого права підозрюваним (обвинуваченим) та прокурором. Таким чином, вказані суб'єкти мають право на апеляційне оскарження ухвали суду про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності незалежно від процесуальної позиції, яку вони займали в суді першої інстанції. При цьому необхідно зазначити, що в більшості випадків прийняття рішення про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності передбачає єдність позицій як прокурора, так і сторони захисту, інакше відповідне рішення, апріорі, не може бути прийняте. Це обумовлюється тією обставиною, що єдиним суб'єктом подання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування, відповідно до ч. 2 ст. 286 КПК України, є прокурор. Звільнення особи від кримінальної відповідальності допускається лише за згодою підозрюваного або обвинуваченого, оскільки згідно з ч. 3 ст. 285 КПК України, у разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове

розслідування та судове провадження проводяться у повному обсязі в загальному порядку.

Стосовно підозрюваного, обвинуваченого певні корективи вносить обов'язок дотримання правила недопустимості повороту до гіршого, зокрема у тій частині, що ухвала суду першої інстанції може бути скасована з метою погіршення становища особи, щодо якої вона постановлена, лише в разі, якщо з цих підстав апеляційну скаргу подали прокурор, потерпілий чи його представник (ч. 5 ст. 421 КПК України).

На підставі викладених положень і з урахуванням того, що оскільки рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності розглядається як спрямоване на забезпечення інтересів обвинуваченого, можна дійти висновку, що його скасування можливе лише за наявності прямої вимоги про це, вказаної в апеляційній скарзі, поданій прокурором, потерпілим чи його представником. Водночас такий підхід фактично унеможливає заперечення підозрюваного, обвинуваченого проти звільнення його від кримінальної відповідальності.

Як зауважує О.А. Губська, обвинувачений найчастіше подає апеляцію на рішення про звільнення його від кримінальної відповідальності у части-

ні мотивів і підстав закриття справи [8]. Таким чином, застосування цього правила фактично обмежує його правомірні можливості для захисту власних прав, коли даний учасник кримінального провадження заперечує проти закриття кримінального провадження, для прикладу – через бажання бути реабілітованим.

У цьому сенсі, оскільки згода підозрюваного, обвинуваченого розглядається як обов'язкова умова звільнення його від кримінальної відповідальності, цілком логічно, що йому має бути надана можливість заперечувати проти цього також шляхом оскарження відповідного судового рішення. Тому в законі необхідно передбачити можливість скасування ухвали суду першої інстанції про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності на підставі апеляційної скарги підозрюваного, обвинуваченого, його захисника з мотивів і підстав такого звільнення.

Фактично єдиним суб'єктом, який може заперечувати проти прийняття відповідного рішення у суді першої інстанції, є потерпілий, оскільки його думка щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності хоча й з'ясовується судом

у обов'язковому порядку, проте, як справедливо наголошує О.О. Торбас, позиція потерпілого здебільшого ніяк не може вплинути на остаточне рішення суду [9]. З огляду на це, принципи значення мають положення пункту 7 ч. 1 ст. 393 КПК України про те, що потерпілий або його законний представник чи представник мають право на апеляційне оскарження у частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними у суді першої інстанції. Тобто у випадках, коли потерпілий підтримав клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або, принаймні, не заперечував проти цього та не висував самостійних вимог, він позбавляється права на апеляційне оскарження ухвали суду про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Такий підхід дещо обмежує процесуальні можливості потерпілого відстоювати свої законні права та інтереси. Як зауважує А.В. Лапкін, у кращому варіанті це означає, що апеляція потерпілого може бути подана лише в межах вимог, які підтримувалися прокурором, особливо зважаючи на підпорядкований характер цього суб'єкта і пасивну позицію, яку займає більшість по-

терпілих при розгляді справи в суді першої інстанції [10]. Тому, як варіант вирішення цієї проблеми, потрібно скасувати обмежувальні вимоги, встановлені у пункті 7 ч. 1 ст. 393 КПК України, до права потерпілого на апеляційне оскарження.

У зв'язку з цим також виникає питання: чи можуть бути застосовані до подібних ситуацій положення ч. 2 ст. 394 КПК України, які передбачають, що судові рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку з підстав заперечення обставин, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недодільним, відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК України? З одного боку, як було вказано вище, прийняття рішення про закриття кримінального провадження у більшості подібних випадків відбувається в умовах згоди сторін кримінального провадження та їхнього спільного волевиявлення щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності. Водночас з формальної точки зору до ситуацій розгляду клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності судді, як правило, не застосовують положення ч. 3 ст. 349 КПК України, хоча фактично це й відбувається. Тому вказана норма ч. 2 ст. 394 КПК України

залишається нереалізованою. З огляду на вказане доцільним вбачається закріпити окремо у ст. 394 КПК України особливості апеляційного оскарження судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, що полягають у неможливості апеляційного оскарження обставин, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду даного питання.

Формою оскарження ухвали суду про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності є подання апеляційної скарги. Така скарга на зазначену ухвалу, виходячи із положень ст. 395 КПК України, подається через суд, який ухвалив судові рішення, протягом семи днів з дня її оголошення. До апеляційної скарги на ухвалу суду про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності встановлюються загальні вимоги, визначені у ст. 396 КПК України. Унаслідок подання апеляційної скарги на ухвалу суду про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності набрання нею законної сили та її виконання зупиняється (ст. 400 КПК України).

Межі перегляду судом апеляційної інстанції ухвали про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності визначаються у ст. 404 КПК України. Так, суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. При цьому суд апеляційної інстанції не має права розглядати обвинувачення, що не було висунуте в суді першої інстанції. У даному випадку це означає, що суд апеляційної інстанції при перегляді ухвали про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності повинен обмежуватися лише питаннями додержання порядку, умов та підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності та не може виходити за їхні межі. Предметом його розгляду не є питання винуватості підозрюваного, обвинуваченого та інші, які вирішуються виключно вироком суду.

При визначенні меж апеляційного перегляду, з огляду на скорочений порядок розгляду питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності судом першої інстанції, важливе значення мають положення ч. 3 ст. 404 КПК України, згідно з якими за клопотанням учасників судового проваджен-

ня суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції неповністю або з порушеннями, та може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, виключно якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується. Наголосимо, що такі обставини та докази, які їх підтверджують, повинні стосуватися саме питання звільнення особи від кримінальної відповідальності.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвалу суду першої інстанції про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності суд апеляційної інстанції, відповідно до ст. 407 КПК України, має право: 1) залишити ухвалу без змін; 2) змінити

ухвалу; 3) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу; 4) скасувати ухвалу і закрити кримінальне провадження; 5) скасувати ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції. Як свідчить практика, у подібних ситуаціях суд апеляційної інстанції переважно скасовує незаконну чи необґрунтовану ухвалу про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та направляє кримінальне провадження на новий розгляд до суду першої інстанції.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що в апеляційному перегляді судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності існують певні проблеми, зумовлені як недосконалістю законодавчого регулювання, так і відсутністю єдності правозастосовної практики. Указане визначає необхідність подальших наукових розробок у цій площині.

1. Ковітіді О.Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності (за нормами Загальної частини Кримінального кодексу України): навч. посіб. / О.Ф. Ковітіді. – Сімферополь: ВД «Квадрат», 2005. – С. 18.
2. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: монографія / О.В. Капліна. – Х.: Право, 2008. – С. 43–44.

3. Лемешко О.М. Співвідношення кримінального і кримінально-процесуального законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності / О.М. Лемешко // Сучасні проблеми юридичної науки: стан і перспективи розвитку: тези доп. та наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів. – Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2005. – С. 146–147.
4. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія / Ю.В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – С. 31–35.
5. Костюченко О.Ю. Апеляційне оскарження судових рішень в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Костюченко Олена Юрійвна; Академія адвокатури України. – К., 2005. – С. 42.
6. Кобернюк В.М. Взаємодія суду, прокурора та інших учасників кримінального провадження при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності / В.М. Кобернюк // Часопис Акад. адвокатури України. – 2012. – № 4. – С. 43.
7. Головка Л.В. Альтернативи уголовному преследованию в современном праве / Л.В. Головка. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – С. 274.
8. Губська О.А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за неробочими обставинами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Губська Олена Анатоліївна. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – С. 111.
9. Торбас О.О. Думка потерпілого щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року / О.О. Торбас // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 2. – С. 141.
10. Лапкін А.В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України: монографія / А.В. Лапкін. – Х.: Право, 2012. – С. 101.

Маринів В. Деякі проблеми апеляційного перегляду судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

У статті з'ясовуються проблеми теоретичного та практичного характеру, які виникають на стадії апеляційного перегляду судових рішень про закриття кримінального провадження. Зосереджуючи увагу на процедурних аспектах інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, наголошується на тому, що реалізація останнього є процесом динамічним, поступовим, який має свої етапи та стадії. Зроблено висновок, що апеляційний перегляд судових рішень про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності характеризується певними проблемами, зумовленими як недосконалістю законодавчого регулювання, так і відсутністю єдності правозастосовної практики.

Ключові слова: кримінальне провадження, перегляд судових рішень, апеляція, кримінальна відповідальність.

Марынив В. Некоторые проблемы апелляционного пересмотра судебных решений о закрытии уголовного производства с освобождением лица от уголовной ответственности.

В статье выясняются проблемы теоретического и практического характера, возникающие на стадии апелляционного пересмотра судебных решений о закрытии уголовного производства. Сосредотачивая внимание на процедурных аспектах института освобождения лица от уголовной ответственности, отмечается, что реализация последнего является процессом динамичным, постепенным, имеющим свои этапы и стадии. Сделан вывод, что апелляционный пересмотр судебных решений о закрытии уголовного производства с освобождением лица от уголовной ответственности характеризуется определенными проблемами, обусловленными как несовершенством законодательного регулирования, так и отсутствием единства правоприменительной практики.

Ключевые слова: уголовное производство, пересмотр судебных решений, апелляция, уголовная ответственность.

Maryniv V. Some problems of appeal review of decrees on criminal proceedings closure with the release of person from criminal responsibility.

The article deals with the theoretical and practical problems, which arise at the stage of appeal review of decrees on criminal proceedings closure. Focusing on procedural aspects of the release of person from criminal liability institute, it is noted that the implementation of the last mentioned is a dynamic, gradual process, which has its stages and phases. The conclusion is made the appeal review of decrees on criminal proceedings closure with the release of person from criminal responsibility has certain problems caused by both legislative regulation inferiority and the lack of unity of law-enforcement practice.

Keywords: criminal proceeding, decrees review, appeal, criminal responsibility.